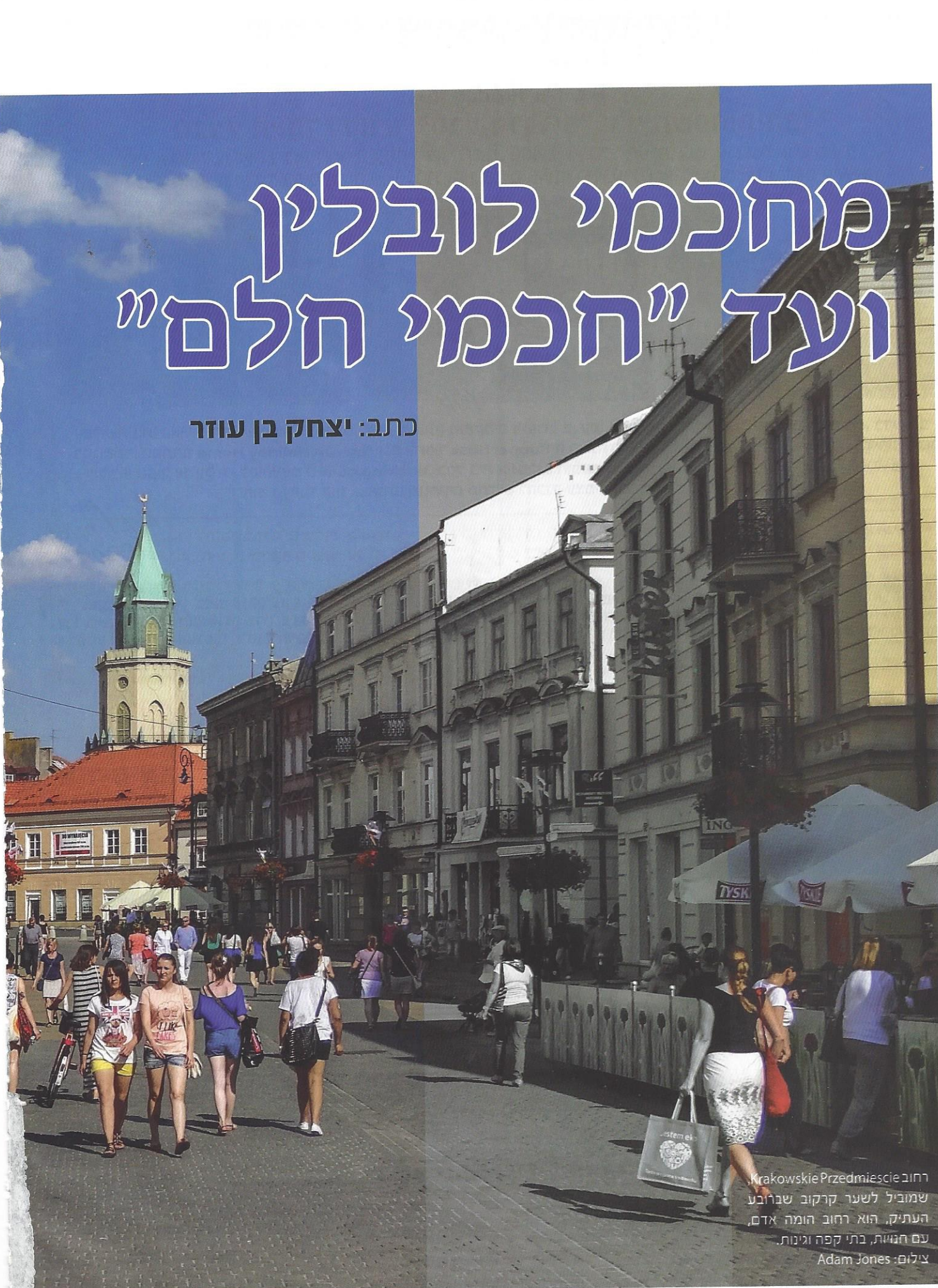

מחכמי לובלין ועד "חכמי חלם"

כתב: יצחק בן עוזר

רחוב Krakowskie Przedmieście
שמוכיל לשער קרקוב שברובע
העתיק, הוא רחוב הומה אדם,
עם חנויות, בתי קפה וגינות.
צילום: Adam Jones

לובלין ה"יהודית"

העיר לובלין היא העיר התשיעית בגודלה בפולין (מספר התושבים בה עולה על 350,000), אך היא מתהדרת בתואר הייחודי של העיר הפולנית הגדולה ביותר ממזרח לוויסלה.

בעברה אירחה לובלין כמה פרלמנטים והייתה גם מקום מושבו של בית הדין העליון הפולני. היהודים התיישבו בלובלין כבר במאה ה-15. בשליש הראשון של המאה ה-16 התקיים בה בית דין יהודי עליון שהכרעותיו בהידיינות בין שני יהודים היו מקובלות על המלך זיגמונד הראשון ("הזקן") ששלט אז בפולין. הרובע היהודי שכן למרגלותיה של הסירה, אך במהלך מלחמת העולם השנייה הרסו הגרמנים את כל בתי הרובע, כולל את בית הכנסת העתיק של המהרש"ל (רבי שלמה לוריא), שהיה בית כנסת גדול שיכול היה להכיל בזמנו כ-3,000 מתפללים והיו בו שלוש עזרות נשים.

אחת העובדות שמלמדות על המרכזיות של קהילת לובלין בפעילות של יהודי פולין היא שחלק נכבד מההתכנסויות של "ועד ארבע ארצות" התקיימו בלובלין. "ועד ארבע ארצות" היה פעיל בין 1520 ל-1764. הוא ניהל את חיי היהודים בפולין הגדולה והורכב מנציגים של האזורים הבאים:

» פולין הגדולה (פוזנן)

» פולין הקטנה (קרקוב ולובלין)

» רוסיה (לבוב)

» ליטא ווילנה

שמו של הגוף השתנה במשך השנים בהתאם למספר החברים בו, אך לאחר שליטא עזבה אותו התקבע השם "ועד ארבע ארצות". בראשו עמד צוות של שבעה דיינים מהאזורים השונים, והיו"ר היה נציג קהילת לובלין.

הקהילה

היהודית הצמיחה בין המאות ה-16 וה-19 חכמים ידועי שם בתורה וגם רופאים לא מעטים, שחלקם זכו להכרה גם ממלכי פולין באותן השנים. בשנת 1925 הוקמה בעיר ישיבת חכמי לובלין על ידי רבי מאיר שפירא, ולובלין זכתה שוב למעמד נכבד בין הקהילות היהודיות.

רבי מאיר שפירא הגיע מלודז', ומעמדו הרם (היה גם חבר בפרלמנט הפולני - הסיים) אפשר לו להשיג תרומות הן מהיהודים המקומיים והן מיהודי התפוצות.

ישיבת חכמי לובלין הוקמה בתקופה שאופיינה במשבר כלכלי עמוק של יהודי פולין. רובם סבלו מגזרות ומגבלות שהוטלו על ידי הפולנים, וכן מנהירה של רבים מהיהודים אחר לימודים כלליים. רבי מאיר שפירא נאלץ ליצור תנאים שימשכו לשם תלמידים, וזאת על ידי מתן תנאי מחיה נוחים לתלמידיו מצד אחד ועריכת טקסים מרשימים מצד שני. פעילותו נעצרה עם הכיבוש הגרמני, והמוסד נעלם כלא היה, כפי שקרה לכל הקהילות היהודיות ברחבי פולין.

הרובע היהודי שכן צפונית לרובע העתיק, ואחד משערי החומה, שער גרודצקה שקיים גם כיום, הפריד בין האזור היהודי לאזור הנוצרי. מרבית הבתים שברובע היהודי נהרסו כליל, ושני בתי קברות (ה"ישן" וה"חדש") מרמזים על הפעילות והתפקוד של הקהילה היהודית בעבר. השריד הבולט היחיד שנותר הוא המבנה של ישיבת חכמי לובלין, שהוחזר לידי הקהילה היהודית בשנת 2004. הבניין, שחזיתו שומרה בצורה הנאמנה למקור, ממוקם על מגרש גדול יחסית, מצפון-מערב לרובע העתיק. במבנה המרכזי נפתח לא מכבר מלון "אילן". המלון מתופעל על ידי הקהילה היהודית בוורשה, והוא כולל גם בית כנסת וחדרים ציבוריים נוספים שניתן לבקר בהם ואף לערוך בהם פעילויות תרבות.

התמזל מזלי זכיתי ללון במלון הזה במשך חמישה לילות. כבר בערב הראשון, מיד לאחר שהתמקמנו בחדר, יצאנו רעייתי ואני לסיור רגלי קצר בעקבות שלט בעברית "בית כנסת", שכיוון אותנו למגרש החניה האחורי של המלון. נכנסנו לבית הכנסת, שבנוסף לאולם המרכזי היו בו גם חדר אוכל (שיכול היה להכיל 200 תלמידים) וגם ספרייה (שהכילה 13,000 ספרים). תלמידי הישיבה ישנו אז בחדרים שהיום הם חדרי המלון. אף על פי שהצוות המתפעל הוא פולני, האווירה במלון היא יהודית/ישראלית, ולכן לא התפלאנו לפגוש כאן באחד הימים בני נוער ישראלים שהגיעו לטיול הקלאסי של הנוער הישראלי לפולין. על הקירות תלויות תמונות מן ההווי היהודי, ובארוחת הבוקר שומעים את שיריה של עופרה חזה ז"ל.

בפעם היחידה שאכלנו כאן ארוחת ערב הגישו לנו כמתאבן צירוף מוזר של מצה וחומוס, ולקראת היום האחרון ביקשו שנוזי את הרכב שלנו ממקום החניה שלו מאחר שמקימים סוכה בחניה האחורית. אין ספק שהמלון הזה, שהוא חדיש ומודרני ומיקומו נוח למבקרים בעיר, הוא מעין אי של יהדות בעיר שכיום כמעט שאין בה פעילות יהודית (ובהחלט מומלץ לישון בו). מעט צפונה מהרובע העתיק נמצאים שני בתי קברות יהודיים. בית הקברות היהודי העתיק נוסד במאה ה-16, והמצבה העתיקה ביותר מבין ה-30 שנותרו בו היא משנת 1641. כאן נקברו החוזה מלובלין וחכמי דת נוספים. בית הקברות מוקף חומה שנבנתה במאות ה-16 וה-17, שמדגישה את גודלו של האתר, דבר שמלמד על גודלה וחשיבותה של הקהילה היהודית בלובלין באותן המאות. במחצית השנייה של המאה ה-20 נערכו כאן חפירות

◀ הקיר עם המצבות שתוחם את בית הקברות בקז'מיז' דולני.

צילום: Allie Caulfield

ש-Leszek Czarny ניצח בקרב אך לא חיסל את אויביו, הוא מיקם את מחנהו בכיכר הזאת, ובעת שישן מתחת לעץ בכיכר נגלה אליו בחלום המלאך מיכאל כשהוא מגיש לו חרב. פרשנותו לחלום הייתה שהוא בדרך לניצחון, ולכן החליט לסיים את המלאכה. לאחר ניצחונו השני שהושג כמה ימים לאחר מכן חש שהוא צריך להודות למלאך מיכאל. כאות תודה נבנתה במקום כנסייה שתאדיר את שמו. העץ שתחתיו ישן נכרת, ושימש לבניית המזבח בכנסייה. המבנה המקורי שלה הוקם במאה ה-13, אך מאז עבר כמה שרפות שבעקבותיהן נבנו גרסאות משופצות, עד שבשל סכנה לציבור הוחלט להרוס אותו, וכיום ניתן רק לדמין את המבנה על פי השרידים שמוצגים בכיכר. מהכיכר ממשיכים ללכת דרומה ברחוב גרודצקה. מומלץ להיעצר ליד כל אחד הבניינים עם החזיתות המעוצבות, עד שמגיעים לכיכר העיר העתיקה/כיכר השוק, או בשפת המקומיים רינק (Rynek). המקום שימש הן כשוק והן כמתחם שלטוני (במבנה המרכזי שכן בית המשפט ומאוחר יותר בית העירייה). כיום העירייה החדשה ממוקמת מחוץ לחומה, מול שער קרקוב. במהלך ההיסטוריה עברה הכיכר שרפות אחדות, ובנוסף התרחשו בה שינויי תפקוד דינמיים כשהמשקל של הפעילות המסחרית בה עלה וירד לאורך ציר הזמן. בכיכר שפע של בתי קפה ומסעדות, ובה מבלים תיירים ומקומיים. שער קרקוב (Brama Krakowska) הוא השריד האחרון של החומה

ארכאולוגיות שבהן אותרו ארונות קבורה בקברים היהודיים, וגם מכסים עשויים קרמיקה שהיו מניחים על עיני המת. בית הקברות היהודי החדש נוסד בשנת 1828. עד 1942, השנה שבה נהרס, נקברו בו יותר מ-50,000 יהודים. הוא מוקף גדר מסותתת עם סמלי המנורה, שניתן לצלם דרכה. בבית קברות זה נמצא קבר אחים גדול של יהודים שנרצחו במחנה המוות מיידנק שבשולי העיר, ואפרם הובא לכאן בסוף מלחמת העולם השנייה.

הרובע העתיק ומרכז העיר

הרובע העתיק של לובלין הוא קטן יחסית. בעבר הייתה העיר מוקפת חומות והרובע העתיק נמתח בין שער גרודצקה לשער קרקוב. ליד שער גרודצקה ניצבת טירת לובלין ומאחוריה כנסיית השילוש הקדוש שנודעת בציורי הקיר והתקרה. טירת לובלין נבנתה במאה ה-14 על ידי קז'ימייז' השלישי, כמבצר צבאי וגם כמקום מגורים. המקום נבחר כיוון שהיה על הדרך בין קרקוב לוויילנה. בתקופת השלטון הרוסי זה היה בית סוהר, וכיום הטירה היא אכסניה למוזאון העירוני שמציג כלי נשק עתיקים לצד פריטים קלועים מקש או מגולפים בעץ. ההליכה במסלול שמחבר את שני השערים חוצה את הרובע העתיק לאורכו. בקצה הצפוני של הרובע ניצב שער גרודצקה שהיה במקור חלק מהחומה שהקיפה את טירת לובלין. הוא זכה גם לכינוי "שער היהודים", כיון שהפריד בין הרובע העתיק לשכונה היהודית שנבנתה בזמנו למרגלות טירת לובלין. הגרסה הנוכחית נבנתה בשנת 1785 על ידי דומיניק מרליני, שהיה אדריכל החצר של המלך סטניסלב אוגוסט פוניאטובסקי. כמה עשרות מטרים מדרום לשער נמצאת כיכר Po Farze. בסמוך לכיכר היה בית היתומים היהודי שתפקד עד ליום שבו נלקחו הילדים, המטפלות והמנהלת על ידי הנאצים ונורו. הכיכר עצמה נראית כאתר ארכאולוגי שמציג את שרידיה של כנסייה גדולה על שם המלאך מיכאל. האגדה מספרת שלאחר

1. קפה טריבונלסקה בכיכר השוק שברובע העתיק של לובלין.
2. כיכר Po Farze ובה שרידיה של כנסיית מיכאל הקדוש.
3. שער קרקוב בחומה שמקיפה את הרובע העתיק בלובלין, ומחברת אותו למדרחוב המודרני של העיר החדשה.
4. רחוב Krakowskie Przedmieście - מהווה מקור משיכה לתיירים ומבקרים, חלקם מבליים בו בדרכם לרובע העתיק.

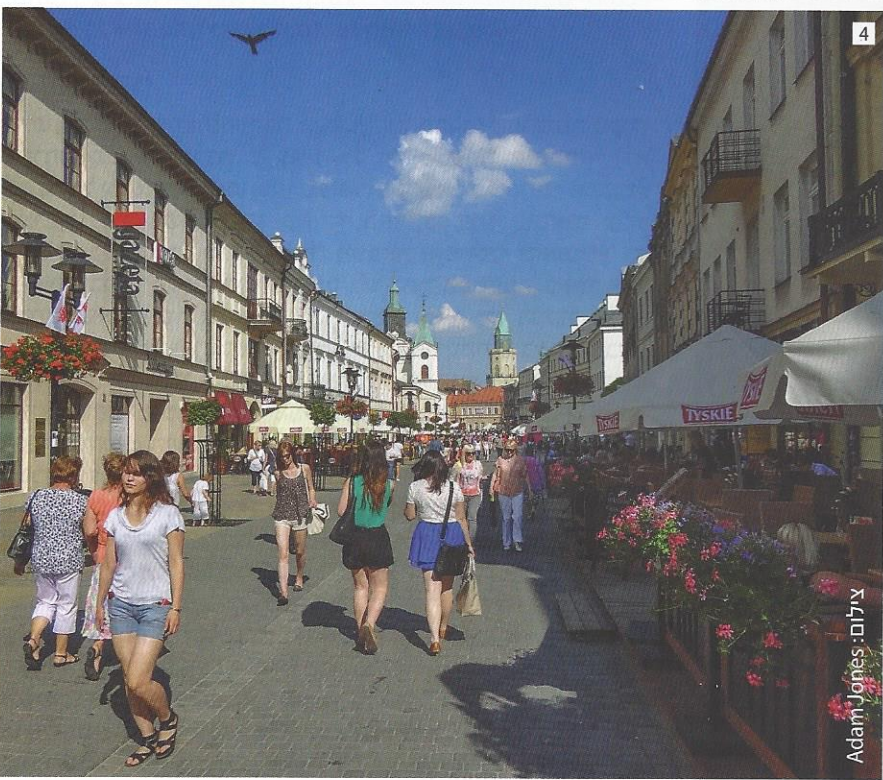

צילום: Guido Heitkoetter

2

צילום: Wikimedia Commons

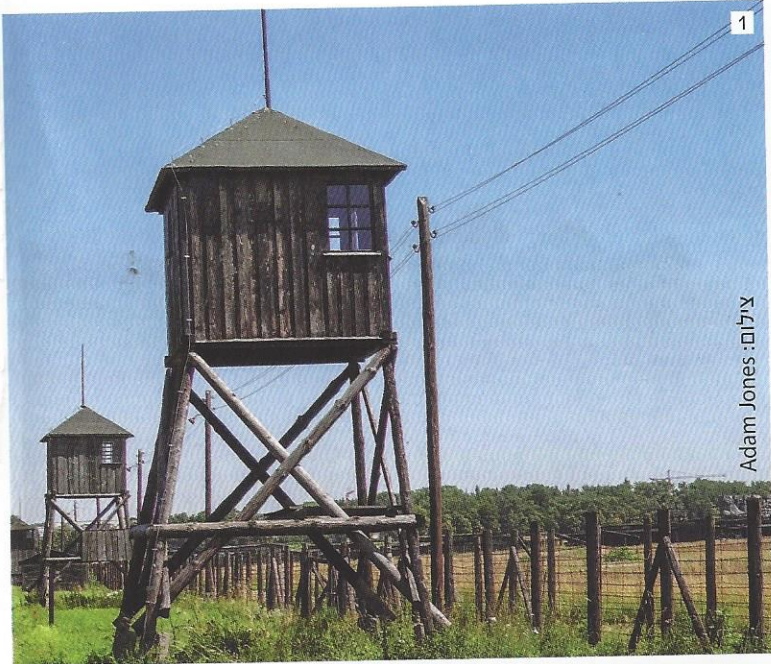
4

צילום: Adam Jones

3

צילום: Bronisław Wesolowski

צילום: Adam Jones

1

שנבנתה סביב הטיירה והרובע העתיק. גם הוא, כמו כיכר העיר, עבר מהפכים שבמהלכם התווספו לו קומות שבשלב מאוחר יותר נהרסו. השער מוביל למדרחוב שבו חנויות מותגים, בתי קפה ומסעדות, אשר נקרא ע"ש פרוור בקרקוב שהיה מחוץ לחומות (Przedmieście Krakowskie). המדרחוב הופך בקצהו המערבי לרחוב שבו יש תנועה של כלי רכב ותחבורה ציבורית. קטע הרחוב שבין הגן שבכיכר ליטא (Plac Litewski), שבו מונומנטים מרשימים לרוב, לגן העירוני (הנקרא כיום הגן הסקסוני), הוא הרחוב המרכזי של העיר ה"חדשה" (הכול יחסי).

מיידנק

לא ניתן לסיים ביקור בלובלין מבלי לבקר במחנה ההשמדה. מחנה ההשמדה מיידנק נמצא בפרוור של העיר, במרחק כארבעה ק"מ ממרכזו. הוא הוקם כמחנה שבויים ב-1941, ובשנת 1943 הוסב למחנה ריכוז. בין אפריל 1942 ל-1944 נרצחו במחנה 230,000 בני אדם, מתוכם כ-100,000 יהודים. פרט למשרפות נהרגו עשרות אלפים בירי (במבצע "חג הקציר" המיתו הגרמנים עשרות אלפי אסירים מחשש למרד בעקבות הכישלונות של הצבא הגרמני ברוסיה).

זהו המחנה הגדול ביותר על אדמת פולין, ובו מגדלי שמירה ושורות ארוכות של גדרות תיל כפולות. בחלק שמשיק לכביש בולטת האנדרטה הגדולה והמרשימה הן בגודלה והן בעיצובה. ממנה ניתן להמשיך מאות מטרים לתוך המחנה, לעבר מאוזולאון ענק שבראשו כיפה עגולה שמסוככת על ערמת אפר גדולה של חלק מהנרצחים.

כאשר מטפסים במדרגות ניתן להבחין בנרות דולקים. בפעמיים שביקרתי במקום היו כאן משלחות נוער ששמעו הרצאה, קיימו טקס ונשאו תפילה. באחד המפגשים הללו נישאה הרצאה בשפה האנגלית, כשהנערים והנערות יושבים על המדרגות. המרצה הסביר שגילוי האנטישמיות לא חלפו מהעולם, ובוודאי לא הסתיימו במקביל למלחמת העולם השנייה. הוא תיאר במפורט את הטבח בעיר קיילצה, שאירע בשנות ה-50, כאשר פולין הייתה חלק מברית ורשה, והצביע עלינו כדוגמה לזוג שפוטנציאלית יכול להיות אנטישמי. כאשר הסברתי לו שאנחנו "אנטישמים" מזן מיוחד (דוברי עברית ומתגוררים בישראל) הוא נבוכ והתנצל. למרגלות המוזאונים יש כמה צריפים שבאחד מהם ניתן לראות את תנורי השרפה.

קוזאובקה

מצפון ללובלין שוכנת העיירה הקטנה קוזאובקה, שפרסומה מקורו בארמון מפואר שנרכש ב-1799 על ידי משפחת זאמויסקי (לא להתבלבל עם ארמון זאמויסקי שבזאמושיץ' שאליו לא ניתן להיכנס). הארמון נבנה בשנת 1742 על ידי האדריכל יוזף פוטאנה עבור משפחת ביאלינסקי, ונרכש על ידי משפחת זאמויסקי מזאמושיץ' רק ב-1799. במשך השנים הוא עבר מיד ליד בתוך המשפחה, כאשר אחד הבנים נשא לאישה בת משפחת פוטוצקי (האם זהו המקור למונח "גרף פוטוצקי"?), וכך נקשרה גם משפחה מפורסמת זו בארמון. בזמן המלחמה חלק מבני המשפחה נאסרו על ידי הנאצים, והשאר ברחו לוורשה ושהו שם עד סוף המלחמה. בני המשפחה ששרדו היגרו לקנדה, והנכס הועבר לבעלותה של ממשלת פולין שכעבור שנים הסכימה לפצות סמלית את צאצאי המשפחה. הארמון הפך למוזאון שבו ניתן לראות את הריהוט המקורי, שטיחים שהובאו לכאן ממדינות שונות במזרח התיכון, תנורי קרמיקה, כלי אוכל מרחבי העולם ואוסף של ציורים (הרבה פורטרטים של בני המשפחה). בארמון יש כמה מבנים שמוקפים מכל הצדדים גינות מטופחות שעוצבו בסגנונות שונים, והפרחים בשלל הצבעים מאלצים אותך להוציא את המצלמה מהתיק. באחד המבנים יש אולם שבו מציגים את הכרזות המפוארות ששימשו את המשפחה, ובצד שמנגד ממוקמת גלריה לאמנות בסגנון הראליסטי-סוציאליסטי. הגלריה מציגה ציורים ופסלים של מנהיגים קומוניסטים לצד תמונות "אידיוליות" מחיי הפועלים והחקלאים.

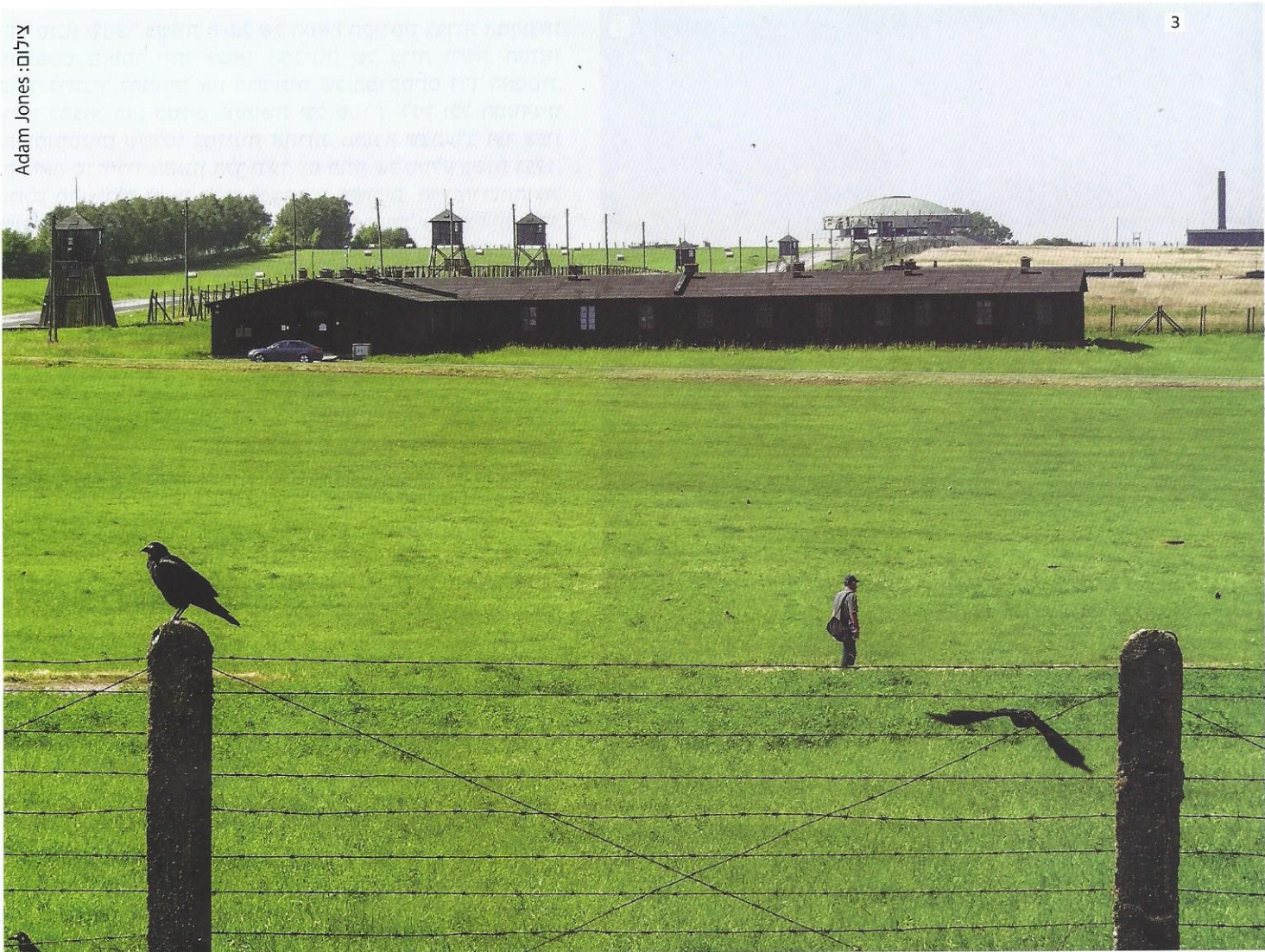
1. מגדל השמירה והגדר שמסביב למחנה ההשמדה מיידנק.
2. המבנה שבו תאי השרפה במחנה ההשמדה מיידנק.
3. הצריפים של מחנה ההשמדה מיידנק, וברקע המאוזולאון שנבנה על אפרם של הנרצחים.
4. האנדרטה במחנה ההשמדה מיידנק.

צילום: Catherine Bullinski

2

צילום: Adam Jones

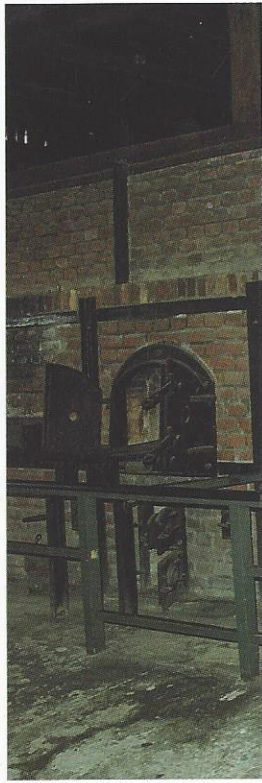

3

צילום: Adam Jones

4

2

זהו סגנון שנוצר בשנות ה-20 של המאה הקודמת בברית המועצות והתפשט מאוחר יותר לשאר המדינות של ברית ורשה. הסגנון נועד להעביר להמונים את הרעיונות של המרקסיזם דרך האמנות. ניתן למצוא כאן פסלים ותמונות של סטלין, לנין וכל המנהיגים הקומוניסטים ששלטו במדינות אחרות, מקובה שבמערב ועד צפון קוריאה שבמזרח. הסגנון הלך ודעך עם מותו של סטלין בשנת 1953, וחלק מהיצירות מצאו דרכן למרתפים חשוכים. השתחררותה של פולין מהחיבוק של "הדוב הרוסי" סתמה את הגולל על היצירות הללו, וכיום חלק מהן שואתרו מוצגות בארמון כקוריוז. זוהי מעין התרסה כנגד התרבות הנשלטת במדינות טוטליטריות שמגייסות גם את הספורט וגם את התרבות לשירות השלטון. בחצר ניתן לראות קבר לחיילים הצרפתים שלחמו עם נפוליאון וגם מזרקה.

קז'ימיז' דולני

העיר קז'ימיז' דולני נוסדה על ידי קז'ימיז' ויילקי (המלך הפולני היחיד שזכה להיקרא "הגדול"), שרכש במאה ה-14 עיירה קטנה והסב את שמה לקאזימיז' דולני ("הקטנה"). מלך זה אחראי גם לבנייתה של קז'ימיז' גורני ("הגדולה") שליד קרקוב (כיום פרוור בתוך העיר). בשנים הראשונות התפתחה העיר הודות לסחר עצום בדגנים שעבר דרכה לאור המיקום האסטרטגי שלה על נהר הוויסלה (הייתה חלק מנתיב המסחר שהוביל לוורשה ולאניות שבגדנסק). המבנים שסמוכים לקו המים היו בעבר מחסני מזון (בלשון המקום: Spichierz – ספיזאש). לאחר התפתחות התעבורה היבשתית ירדה קרנה של העיר כצומת מסחרי חשוב, והמקום הפך לאטרקציה תיירותית ולאחר נופש אהוד על תושבי ורשה. עשרות האוטובוסים החונים במגרשי החניה שבסמוך לגדת הוויסלה יעידו על הפופולריות של המקום. העיירה הפכה לאתר עלייה לרגל לאמנים רבים שהגיעו לכאן מרחבי פולין ופתחו גלריות שתורמות לתנועת התיירים השוקקת. רבים מהמחסנים של פעם הוסבו לבתי מלון ומסעדות. על הגבעה שמקיפה על הכיכר הראשית ניצבת טירה מלכותית מהמאה ה-14. הטירה נהרסה במלחמת שלושים השנה מול השוודים (1650), אך מומלץ להלך בין שרידיה וליהנות מהתצפית הנפלאה על כל הסביבה. חלק מהטירה העליונה הוא מגדל, ולמרגלות הגבעה יש שרידים של מבנה נוסף שמכונה "הטירה הנמוכה". המגדל, אשר נבנה במאה ה-13, מילא תפקיד חשוב בהגנה ובשמירה על נתיב הסחר שעבר במימי הוויסלה. בדרך לטירה ניתן לעבור בכיכר שלושת הצלבים, שהוצבו כאן לזכרם של אלה שמתו במגפה הגדולה בשנת 1708. בכיכר הראשית יש באר ישנה ומסביבה בתים מהמאה ה-17. החזיתות של חלק מהבניינים שסביב הכיכר מקושטות ומעוטרות, וניתן למצוא כאן מבנים מהמאות ה-18 וה-19, שמשולבים בהם אבן ועץ. הבולטים מביניהם נבנו בשנת 1615, והם משויכים לצמד האחים Mikołaj ו-Krzysztof Przybyła. מאחת הפינות יוצאים

3

1

צילום: Daniel Kruczynski

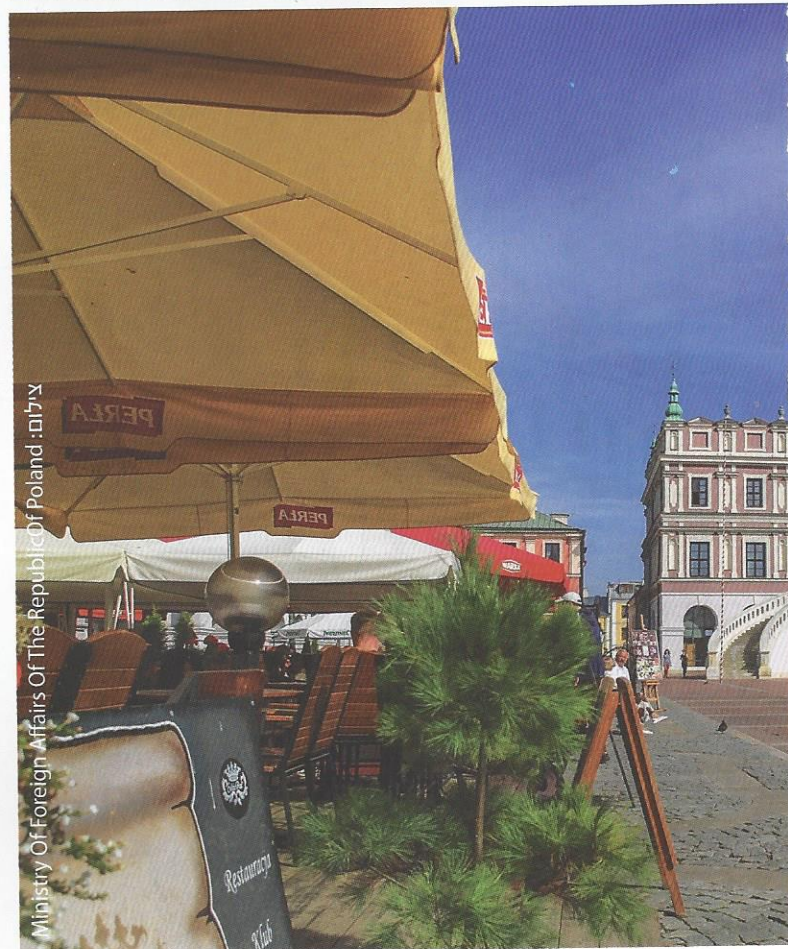
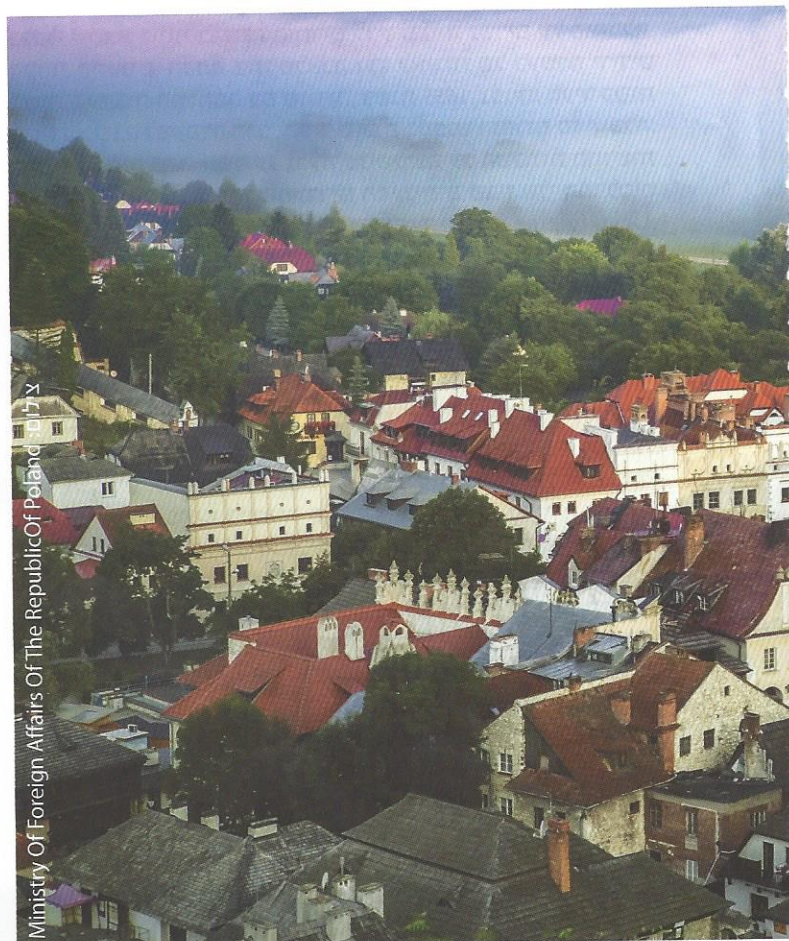
1. החזית של ארמון זאמויסקי שבקוזאובקה, והגינה המטופחת שבקדמת המבנה המרכזי.
2. הכיכר הראשית בקז'ימיז' דולני.
3. הכיכר הראשית בזאמושץ' מוקפת בתי קפה ומסעדות, ובמרכז בניין העירייה עם שני גרמי המדרגות שמובילים אליו.

סיורים ממונעים שכוללים נסיעה במקביל לוויסלה וצפייה במבנים שהיו פעם מחסני תבואה וכיום הם בתי מלון או בתים מפוארים של אזרחים עשירים. בבית קברות יהודי (אחד מהשניים שהיו בזמנו, מהשני לא נותר זכר) יש כמה מצבות וקיר שמשני צדיו הודבקו מצבות. לאחר שהנאצים השתלטו על העיירה הם ניתצו את המצבות שבבית הקברות. היהודים צווו לרצף כבישים בשרידי המצבות, אולם הם התחכמו והפכו את האבנים עם הכיתוב כלפי מטה. בסיום המלחמה הוצאו המצבות ושובצו בקיר מצבות גדול כשבמרכזו שבר המסמל את השבר העמוק שנפער בקהילה היהודית, ואת החורבן שעברה יהדות אירופה בתקופת השואה. מאחורי הקיר ניתן להבחין בכמה מצבות שלא נהרסו. בהמשך הטיול יורדים מה"רכבת" וצועדים באפיק שמשני צדיו ניצבים עצים גבוהים שהשורשים שלהם חשופים. האתר נקרא Korzeniowy Dół, והוא מייצג גיאיות רבים שמקיפים את המרכז העירוני ונמצאים בטווח הליכה מהכיכר הראשית. אלה שמגיעים לכאן לכמה ימים יוכלו לשלב הליכה בגיאיות הללו, שהטבע והקרבה למרכז העיר מייחדים אותם ממקומות אחרים ברחבי פולין.

הרובע יהודי (בזמנו היהודים היוו למעלה מ-40 אחוז מתושבי המקום) התמקד סביב רחוב Lubelska. בסמוך לכיכר השוק הקטן שנמצא בקרבת הכיכר הראשית ניצב מבנה ששימש בעבר בית כנסת ואחר כך בית קפה וחנות יודאיקה, וניתן להשיג שם גם מצות ויין כשר שחלקו מגיע מישראל. בין לבין שימש המבנה בית קולנוע. כיום הוא מלון בבעלות הקהילה היהודית של ורשה (הסדר דומה לזה של בית חכמי לובלין שהוזכר לעיל).

זאמושץ'

העיר תוכננה בסוף המאה ה-16 על ידי האדריכל האיטלקי ברנרדו מורנדו, וזוהי אולי הסיבה לכך שהיא מכונה פדובה של הצפון. בעיר העתיקה יש יותר מ-100 מבנים עתיקים מרשימים שהביאו להכללתה בשנת 1992 ברשימת אתרי המורשת של אונסק"ו. מי שהגה את הרעיון להקים כאן עיר שמחד תשמש להגנה בפני האויבים ומאידך תהיה מרכז תרבותי ומסחרי היה יאן זאמויסקי שפעל במחצית השנייה של המאה ה-16. ארמון הנושא את שמו שוכן בחלק המערבי של הרובע העתיק, ובחזית ניצב פסלו כשהוא רכוב על סוס. הארמון משמש כיום את הרשויות ולא ניתן לבקר בתוכו. זאמויסקי שהתחנך באיטליה הוא שיזם את הבאתו של האדריכל האיטלקי. הביצורים של זאמושץ' הוכיחו את עצמם גם כנגד המתקפות של הקוזאקים בשנת 1648, וגם כמה שנים אחר כך כאשר הצבא השוודי נכשל בכיבושה והיא הייתה אחת הערים היחידות בפולין שלא נכנעה לצבא השוודי. ניתן לבקר בביצורים שחלק מהם נהרסו בסוף המאה ה-19, ויש מסלול מסודר שמאפשר לעלות לחומות בכמה נקודות, כאשר בין קטעים שונים של החומה יש גשרונים שמאפשרים רצף של הליכה (החומה של היום היא למעשה גרסה משופצת שנבנתה על ידי הרוסים מאוחר יותר). הקטע המעניין במסלול מתרכז סביב שער לבוב, שהיה אחד משלושת שערי העיר, והצריח ששרד. זאמושץ' כמעט לא נהרסה במלחמת העולם השנייה, מאחר שהצבא הגרמני בחר בה כמפקדה אזורית ושיכן בה את קציניו ופקידיו הבכירים. כאשר הצבא הרוסי התחיל להתקדם מערבה, נטשו אותה הגרמנים מבלי להרוס אותה. הרובע העתיק נחצה

כלכלי שמצא ביטוי בהשגת היתרים לדיג ובניית גשרים על הוויסלה, הקמת מחסנים, הקמת בתי מלאכה ועד לאירוח של כעשרה ירידים בשנה. בעקבות המלחמה עם שוודיה, בשנת 1655, נפגעה העיר קשות ומאז לא שבה למעמדה הרם. העיר שוכנת במפגש הנהרות סן וויסלה. הרובע העתיק שלה יושב על גבעה שמשקיפה על השכונות החדשות יחסית שנבנו סביבו. אחד המעברים המעניינים שבין שני המפלסים הוא גרם מדרגות משופע שמסתיים בשער צר שנקרא Ucho Igielne. שער הכניסה לעיר העתיקה הוא שער אופאטוב, היחיד ששרד מתוך הארבעה שהיו בעבר. בתוך המבנה שלו מדרגות צרות שמובילות לגג שמאפשר תצפית הן על הרובע העתיק והן על השכונות שעוטפות אותו. הסכום הפעוט שנדרש תמורת הטיפוס והמאמץ הקטן היחסית לא אמורים להרתיע אתכם מלחוות את התצפית המרשימה. סנדומייז' לא נבדלת מהערים העתיקות האחרות בפולין, וגם היא מתהדרת בכיכר ראשית. במרכז בית העירייה שמשמש כיום אכסניה למוזאון. אחד המבנים המעניינים שסביבו הוא בניין הדואר הפולני (Polska Poczta), ואם פונים לסמטה שמשיקה לו מגיעים לנקודת הכניסה לסיור תת-קרקעי מרתק שמוליך דרך עשרות מרתפים שעוברים גם מתחת לכיכר הראשית. אורך המסלול המתוויר הוא חצי קילומטר (המהדרים יתמכו בנתון של 470 מ'), ובמהלכו יורדים עד לעומק של 12 מ'. המסלול מחבר בין כ-30 מרתפים שנחפרו בין המאות ה-13 וה-17 ושימשו גם מקום מסתור וגם לאחסון יינות ומוצרי מזון אחרים.

1. האגף המערבי של טירת סנדומייז' שנבנתה על ידי קז'ימייז' ויילקי (קאזימיר הגדול).
2. שער אופאטוב שבסנדומייז'. ניתן לטפס למרפסת שבראשו, ולתצפת על העיר.

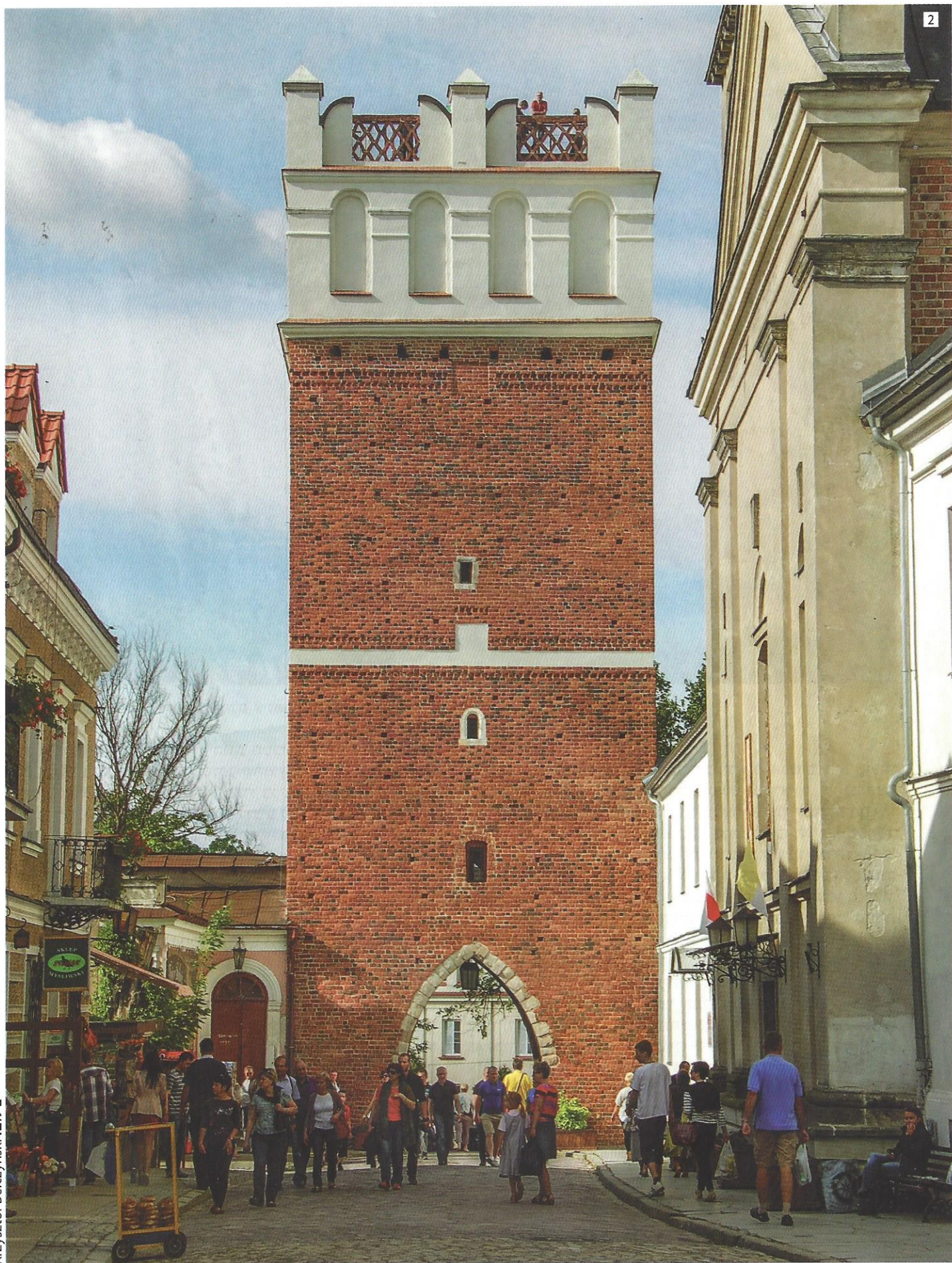
על ידי צירים שמחלקים אותה אחד בין מזרח למערב (רחוב סולנה) ובין צפון לדרום רחוב גרוודצקה. שני הציירים נחתכים בכיכר הראשית ומתחברים לכיכר המלח. המבנה המרשים ביותר בכיכר הראשית הוא בית העירייה עם שני גרמי המדרגות שבחזיתו, שהוספו בשנת 1798. בית העירייה לא ממוקם באמצע הכיכר כפי שמקובל בערים אחרות אלא בפאה הצפונית (אחד ההסברים לתופעה זו הוא שזאמויסקי לא רצה שבניין העירייה יסתיר את הארמון שלו). המבנים בשלוש הפאות הנוספות הם בתים שהיו בבעלותם של סוחרים עשירים, וחזיתותיהם מרשימות ביותר. במפלס הכיכר ניתן למצוא כמה בתי קפה, ואם יתאפשר לכם לתפוס שולחן שמשקיף על בית העירייה אזי התענוג יהיה כפול. הקתדרלה שמדרום-מערב לכיכר הראשית נבנתה בין השנים 1587-1628. בקפלה שבתוכה נמצא קברו של מייסד העיר יאן זאמויסקי, ובסמוך ניצב מגדל פעמונים שבמקור נבנה מעץ וגרסתו הנוכחית היא מהמחצית השנייה של המאה ה-18. מעט מערבה מכיכר המלח שכנה האקדמיה של זאמויסקי, שהיא המוסד האקדמי השלישי שהוקם בפולין (אחרי האוניברסיטה היגלונית בקרקוב שנוסדה ב-1364 ואוניברסיטת וילנה שנוסדה ב-1579). ממזרח לכיכר המלח נמצא בית הכנסת שנבנה בשנים 1610-1618. בית הכנסת נמצא בין הרחובות זמנהוף וי"ל פרץ (לא להתבלבל אנחנו לא מדברים על תל אביב), אזור שהיה לב לבו של הרובע היהודי (היהודים היו 60 אחוז מתושבי העיר באמצע המאה ה-19).

סנדומייז'

העיר סנדומייז' הוקמה במאה ה-11 והייתה אחת הערים הגדולות בפולין. היא נחרבה בפלישות הטטרים במאה ה-13 (ב-1241 וב-1259). מסוף המאה ה-13 ועד מחצית המאה ה-17 חוותה העיר שגשוג

צילום: Krzysztof Belczyński

צילום: Krzysztof Belczyński

▲ מצבה בבית הקברות היהודי בעיר חלם. צילום: Alina Zienowicz

חלם

העיר חלם התפרסמה בהומור היהודי כעיר של טיפשים. היא שוכנת בדרום-מזרח פולין, כ-25 ק"מ מהגבול עם אוקראינה. יש בה כיום 70,000 תושבים. האטרקציה העיקרית נמצאת סמוך לכנסייה הגדולה שברחוב לובלסקה (מי שמגיע מלובלין נכנס למרכז העיר, נוסע ישר לכיוון הכנסייה ומחפש חניה) – מנהרות גיר בעומק שבין עשרה ל-16 מ' מתחת לפני האדמה, שאורכן הכולל מגיע ל-15 ק"מ. הגיר בחלם מכיל סידן קרבוניט בשיעור גבוה, והוא שימש בתעשיות שונות (צבעים, ייצור גיר לכתביה ולהברקות מתכות וקוסמטיקה). המנהרות נחפרו מתחת לעיר. כמעט בכל בית היה מרתף חד-קומתי או דו-קומתי (שימש לאחסון מזון ויינות). בעבר שקעו כמה בתים ומשאיות בעיר. לפני כ-40 שנה עשו במקום עבודות חיזוק, וכיום המסלול לתיירים תקין. בתוך המנהרה אין חיזוקים מעץ. במקום נערכים סיורים מאורגנים בלבד (דוברי פולנית בלבד), בשעות: 11:00, 13:00, 16:00, והם נמשכים 45 דקות. בחודשים יולי-אוגוסט יש שישה סיורים בכל יום. ניתן לקבל אוזניות עם תרגום לאנגלית. במהלך הסיור יש 11 נקודות שבהן ניתן לקבל הסברים. בסיור מתוודעים לכמה תצוגות (ציור קיר, ציוד כרייה, כלי נשק קר, תכשיטים, בעלי חיים ששרידיהם נמשו מהתחתית ובאר עמוקה). ניתן לצלם במהלך הסיור. התצוגה המעניינת ביותר היא מופע של "השד הלבן" (דוך ביילוך). הטמפרטורה במערה היא כתשע מעלות והלחות גבוהה (כדאי להתלבש בהתאם). □

יצחק בן עוזר – מרצה, כותב ויועץ לבניית מסלולי טיול
itzikben2001@yahoo.com

נקיק המלכה ידביגה מאפשר ליהנות מסביבה מעט ירוקה ורגועה יותר. משני צדיו של הנקיק המשופע שחוצץ בין שתי גבעות ניצבים עצים ששורשיהם חשופים. אם תבחרו בכיוון העלייה תוכלו לסמן "י" על מנת הכושר היומי, ואם אתם רוצים לנוח תוכלו לבחור בכיוון ההפוך. גם בסנדומייז' הייתה קהילה יהודית פעילה, ועדות לכך אפשר למצוא במבנה שהיה בו בעבר בית כנסת, ששכן בסמיכות לחומה המקיפה את הרובע העתיק. המבנה הגדול (נבנה בשנת 1768 בעקבות הריסתו של הקודם ב-1758) שברחוב ה"יהודים" (Zydowska) אינו מתפקד כיום כבית כנסת אלא כארכיון ממשלתי. הוא אינו נגיש, ומה שנותר לעשות הוא להקיפו מכל הצדדים ולהנציח אותו בתמונות.

אויאזד

עיירה קטנה שהתפרסמה בזכות מבצר קז'יז'טופור היא העיירה אויאזד. המבצר הוזמן על ידי מושל המחוז קז'יז'טופור אוסולינסקי (Krzysztof Ossoliński), שבמהלך ביקור באיטליה התרשם מאוד מסגנון הבנייה שם. המבצר תוכנן על ידי האדריכל האיטלקי לורנצו מורטו (הידוע גם בשמו הפולני ואויניץ סנס) ונבנה בשנים 1644-1631. המבצר היה מוקף ביצורים בצורת מחומש ושימש להגנה, אך עם זאת תוכנן כך שהיושבים בו ייהנו מתנאי מגורים נוחים ככל שניתן. במבצר ארבעה מגדלים (המסמנים את עונות השנה), 12 אולמות (המסמנים את חודשי השנה), ו-365 חלונות (מסמנים את מספר הימים בשנה). במרתף המבצר היו אורות סוסים וגם מנהרה שחיברה את המבצר למבצר אחר במרחק של 15 ק"מ. שער הכניסה עדיין נושא את שתי האבנים הגדולות: צלב (קז'יז') וגרזן (טופור), שנתנו למבצר את שמו.